

Kemikaliecentrums årsrapport för 2015

stockholm.se/gifffrittstockholm

Årsrapport för kemikaliecentrum 2015
februari 2016

Dnr: 2016-2910

Utgivningsdatum: 2016-03-01

Utgivare: Miljöförvaltningen

Kontaktperson: Arne Jamtrot

Alla foton: Katarina Johansson utom dammprovtagning: Felicia Nipstrand

Sammanfattning

För att stödja stadens verksamheter i genomförandet av Stockholms stads kemikalieplan inrättades hösten 2014 ett kemikaliecentrum. Under 2015 har centrumet kompletterats med en kommunikatör och en projektledare på deltid för arbetet med kemikaliesmart förskola.

Kemikaliecentrum har under året genom en mångfald av arbetssätt erbjudit stadens verksamheter stöd i deras arbete med att genomföra stadens kemikalieplan. Detta stöd har erbjudits i form av seminarier, vägledning, listor på bra kemikalieval och svar på löpande frågor. En kommande upphandling av ett system för hantering av kemiska produkter har förberetts.

Flera kemikaliekommunikationsinsatser har genomförts under året. För verksamhetsutövare finns Forum för kemikaliesmart handel och Forum för kemikaliesmart byggande. Filmer och tryckt material om bra kemikalieval och -hantering har tagits fram, kemikalietema-veckor har genomförts i Kista galleria och Kista bibliotek. Hemsidan www.stockholm.se/giftfrittstockholm och undersidor om kök och förskolor har utvecklats, liksom facebooksidan Giftfritt Stockholm. I en monter på Ekobyggmässan i Kista berättade vi om stadens arbete med att undvika farliga ämnen i byggmaterial.

Kemikaliecentrum har tagit fram en Vägledning för kemikaliesmart förskola med 22 åtgärder för förskolorna/stadsdelarna att arbeta med. Råden förmedlas även genom utbildningar för olika grupper och som en webbutbildning för förskolepersonal.

I samverkan med SISAB genomförs satsningar på att utvärdera och inventera prioriterade material i byggvaror. Golvmaterial har provtagits på ett 30-tal förskolor och analyserats m.a.p. mjukgörare. Ett särskilt pilotprojekt kring kemikaliesmarta förskolelokaler kommer att genomföras i samarbete med SISAB och Hägersten-Liljeholmens sdf.

I samarbete med Karolinska institutet har dammprover tagits på 100 förskolor för analys av hälsoskadliga ämnen. En metod och checklista för kontroll av förekomst av farliga ämnen i varor och material i förskolemiljön har tagits fram och använts i samband med inspektionerna då damm provtogs. Den kommer att utvärderas och i relevanta delar användas i ordinarie tillsyn.

Innehåll

Sammanfattning	3
Bakgrund	5
Stöd till implementeringen av kemikalieplanen	6
Information och dialog	7
Upphandling	9
Bygg- och anläggningsmaterial	10
Stadens kemikaliehantering	12
Kemikaliesmart förskola	13
EU-projekt	16
Hinder och svårigheter	17

Bakgrund

För att stödja stadens verksamheter i genomförandet av Stockholms stads kemikalieplan 2014-2019 inrättades hösten 2014 ett kemikaliecentrum. Av kemikalieplanen framgår att kemikaliecentrum årligen ska rapportera sitt arbete till miljö- och hälsoskyddsnämnden. Rapporteringen ska beskriva genomfört arbete och eventuella identifierade hinder och svårigheter.

Arbetet under 2015 presenteras nedan uppdelat på respektive verksamhetsområde enligt kemikalieplanen där kemikaliecentrum har ett utpekad ansvar, samt med ett avsnitt om det i stadens budget särskilt prioriterade området kemikaliesmart förskola.

Stöd till implementeringen av kemikalieplanen

Hösten 2014 startade kemikaliecentrum sin verksamhet och två specialister anställdes. Under 2015 har även en kommunikatör anställts liksom en projektledare på deltid för arbetet med kemikaliesmart förskola. Kemikaliecentrum består nu av en samordnare (Arne Jamtrot), två specialister (Maria Azzopardi (tjl), Anne Lagerqvist (vik) och Jenny Fäldt) och en kommunikatör (Katarina Johansson) samt fyra personer som i varierande utsträckning inom sina tjänster deltar i arbetet inom kemikaliecentrum (Maria Pettersson och Tonie Wickman på miljöanalys, Maria Arwidsson från hälsoskyddsavdelningen och Maria Oldén från avdelningen för plan och miljö).

Kemikaliecentrums uppdrag är dels att ge stöd åt stadens verksamheter i frågor som rör kemikalier, dels att kommunicera om detta med andra aktörer i Stockholm. För att arbetet ska vila på en solid vetenskaplig grund ska ett vetenskapligt råd formeras.

I förslaget till nytt miljöprogram har delmålen om kemikalier kopplats mycket nära ihop med kemikalieplanen. I samband med att miljöprogrammet antas och lanseras kommer det att finnas tillfälle att göra ytterligare aktiviteter för att skapa nätverk och mötesplatser kring kemikaliefrågorna och diskutera hur målen ska nås. En arbetsgrupp kommer att skapas för att på bästa sätt kommunicera kemikaliecentrums stöd till förvaltningar och bolag och samtidigt få feed-back om hur stödet fungerar för verksamheterna.

Aktiviteter under 2015

- Kemikalieplanen och kemikaliecentrum har presenterats vid möten med förvaltningar och bolag inom staden. Vi har besökt respektive bjudit in flera berörda förvaltningar och bolag och berättat om kemikalieplanen och det stöd kemikaliecentrum ger.
- Information om kemikalieplanen och kemikaliecentrum har spridits vid träffar med andra kommuner, vid kickoffen för Kemikalieinspektionens kommundätverk för giftfri vardag, och vid möten med Kemikalieinspektionen, SKL m fl.
- En grupp tjänstemän från Miljödepartementets kemikalieenhet besökte kemikaliecentrum i oktober efter att de hört talas om vårt operativa arbete och ville veta mer om det.
- Ett drygt dussin ledande forskare och myndighetsrepresentanter har kontaktats om att ingå i kemikaliecentrums vetenskapliga råd och visat intresse för detta. Ett första möte med rådet är planerat till april 2016.

Information och dialog

För att nyckelaktörer i och utanför stadens organisation ska kunna medverka till arbetet för ett giftfritt Stockholm krävs att de har kunskap om hur de ska göra detta. Kemikaliecentrum kommunicerar med såväl stadens anställda som med aktörer i omvärlden på olika sätt.

Flera kommunikationsaktiviteter har genomförts under året. Aktiviteter som har tydlig koppling till specifika områden beskrivs under respektive rubrik nedan.

- En övergripande kemikaliekommunikationsstrategi för utveckling av kemikaliecentrums kommunikation har tagits fram. Den årliga planeringen av kemikaliekommunikationen inkluderas i ordinarie verksamhetsplanering.
- Filmen "Det kemikaliesmarta köket", en checklista och ett bildspel har tagits fram och visats på Kista bibliotek i samband med två veckor med kemikaliesmart-tema i september. Filmen har också visats på andra platser och nytt material finns på Kemikaliecentrum webbsida. Materialet kommer fortsätta att användas även 2016. Under kemikalie-temaveckorna i Kista visades också utställningen "De osynliga kemikalierna" och mobilappar om kemikalier i vardagen för besökare i gallerian.
- Ett samarbete mellan miljöförvaltningen och Svensk Handel har pågått sedan 2009, under namnet Stockholms kemikalieforum. Under året har forumet bytt namn till

Forum för kemikaliesmart handel. Fem seminarier har genomförts under året med följande teman

- Kemikalier i varor – Vad kan vi vänta oss från EU framöver?
- Kemikalier i varor – Exempel på forskning och utvecklingsarbete.
- Kemikalier i varor – Hur kan ett samarbete se ut och vad vill vi få ut av forumet?
- Material i kontakt med livsmedel
- Kosmetiska produkter

Bland de deltagande handelsföretagen finns både stora kedjor, småföretag med en enda butik och grossister. De har uttryckt uppskattning för forumets nuvarande inriktning och upplägg och önskar en fortsättning i samma riktning som tidigare, varför ingen förändring av forumets inriktning är planerad just nu.

- Ett nytt forum för kemikaliesmart byggande har inletts i samband med att kemikaliecentrum arrangerade ett välbesökt halvdagsseminarium med efterföljande studiebesök i Norra Djurgårdsstaden i november. Bland deltagarna fanns både flera från stadens egna bolag och från byggbranschen, liksom ett 20-tal gäster från Finland och Baltikum som bjöds in genom EU-projektet Safe and Sustainable Citizen Society.
- Aktiviteten på facebook-sidan "Giftfritt Stockholm" har ökat. Hemsidor har utvecklats och informationsmaterial har tagits fram till handel och konsumenter angående kandidatförteckningen.

Upphandling

Att formulera kemikaliekrav i upphandling är en process som bör finnas med i hela upphandlingen – från behovs- och marknadsanalyserna till avtalsskrivande, dialog med leverantörer och uppföljning.

De mest oönskade ämnena – utfasningsämnen – ska inte förekomma i varor som köps in. Att säkerställa detta genom att formulera krav för varje enskild upphandling skulle kräva ett enormt arbete. Därför ska arbetet med att formulera krav i första hand läggas där det är särskilt prioriterat, nämligen i de fall den upphandlade produkten ska användas i särskilt känsliga tillämpningar, till exempel av barn. I övriga upphandlingar, när ingen särskilt känslig exponering förväntas, ska Upphandlingsmyndighetens kriterier användas där sådana finns.

Kemikaliecentrum erbjuder stöd i tillämpningen av Upphandlingsmyndighetens kriterier.

Aktiviteter under 2015:

- Kemikaliecentrum svarar löpande på kemikalierelaterade frågor inkomna via både telefon och e-post från stadens förvaltningar och bolag.
- Kemikaliecentrum hjälper löpande till att prioritera och ställa relevanta kemikaliekrav vid upphandlingar.
- Kompetensutveckling av upphandlare och annan berörd personal har genomförts inom SLKs upphandlarnätverk genom ett seminarium under hösten.
- Flera insatser för uppföljning av ställda kemikaliekrav har gjorts genom leverantörsdialog inom områdena köksutrustning, leksaker och vilmadrasser till förskolorna. Inventering av det upphandlade sortimentet, med fokus på uppfyllnad av riktlinjerna angående särskilt känsliga tillämpningar i kemikalieplanen, har också gjorts och finns presenterat på kemikaliecentrums hemsida.

Bygg- och anläggningsmaterial

Av Plan- och bygglagen och Boverkets byggregler framgår att byggnader ska uppföras så att materialen inte påverkar närmiljön eller inomhusmiljön negativt. I kemikalieplanen preciseras vilka krav som ska gälla vid byggande i Stockholm för att skydda människors hälsa och miljön på det sätt som dessa lagar syftar till. Kraven gäller såväl vid byggande i stadens egen regi som när annan byggherre bygger på mark som staden upplåter. Den närmare tillämpningen av dessa krav preciseras av kemikaliecentrum i samråd med berörda nämnder och bolag.

Det finns ett stort intresse och engagemang för frågor om kemikaliesmarta materialval hos framförallt stadens fastighetsbolag och hos exploateringskontoret. Staden och flera av dess bolag är medlemmar i Byggvarubedömningen och använder detta verktyg för att välja byggmaterial med minsta miljöpåverkan. Ett besläktat system är Basta. Kemikaliecentrum medverkar i organisationen bakom båda dessa verktyg för att få dem att på bästa sätt motsvara stadens behov och ambitioner.

Aktiviteter under 2015:

- Kemikaliecentrum arbetar kontinuerligt att ge stöd och kompetens angående kemikaliekrav i stadbyggnadsprocessen genom
 - Stadsutvecklingscertifiering genom samarbete med SGBC och deras certifieringsprocess för hållbar stadsutveckling - Citylab.
 - Ta fram vägledning till bygglovshandläggare och information till planhandläggare angående material och ämnen som ska undvikas enligt kemikalieplanen.
 - Arbete med materialval i Norra Djurgårdsstaden (NDS).
 - Stöd och information till stadens förvaltningar och bolag angående användning av byggmaterialsbedömningssystem i hela byggprocessen
 - Deltagande i grupper för utveckling av materialbedömningssystemens kriterier (Bastas vetenskapliga råd respektive Byggvarubedömningens kriteriegrupp)
- Kemikaliecentrum arbetar med att göra en lista med godkända material för lekplatsutrustning som ska användas av aktörer i staden som bygger lekplatser.
- Kemikaliecentrum arbetar med att sprida kunskap och implementera kemikalieplanen till interna och externa aktörer genom medverkan i Eko-byggmässan samt genomförande av ett byggmaterialeseminarium inklusive studiebesök till NDS.

Stadens kemikaliehantering

En kemikalie eller kemisk produkt är ett kemiskt ämne eller en beredning (blandning) av kemiska ämnen. I miljö- och arbetsmiljölagstiftningen finns krav på att den som bedriver en verksamhet där kemiska produkter används ska ha en förteckning på dessa, att säkerhetsdatablad ska finnas tillgängliga, att produkterna ska riskbedömas och slutligen att farliga produkter där det är möjligt ska ersättas av mindre farliga.

Idag saknas kunskap om den totala kemikalieanvändningen och förekomsten av farliga ämnen i stadens verksamheter. Det saknas också samlad kunskap om hur arbete med substitution mot mindre skadliga kemikalier sker i de olika verksamheterna.

Genom att erbjuda ett gemensamt databaserat verktyg kommer staden att underlätta för sina verksamheter att uppfylla lagens krav och samtidigt skaffa sig en bättre överblick över användningen och underlätta substitution.

I samarbete med serviceförvaltningen har under 2015 en utförlig förstudie av kemikaliehanteringssystem genomförts. Den har inkluderat en marknadsanalys, demonstrationer av tillgängliga system samt kontakt med förvaltningar och bolag i en referensgrupp. En kravspecifikation har färdigställts. Arbetet pausades under hösten i väntan på beslut om att upphandlingen ska vara central för hela staden. Detta beslut togs i kommunfullmäktige 8 februari och upphandlingen har därefter gått vidare med annonsering i slutet av februari. Tilldelningsbeslut kommer att fattas i april. Systemet kommer att bekostas och driftas av miljöförvaltningen.

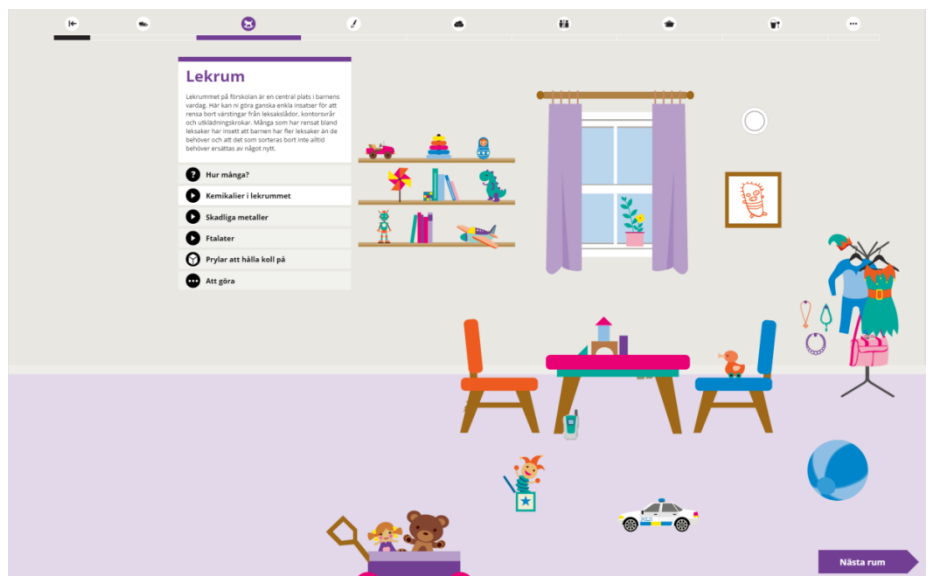
Kemikaliesmart förskola

Kemikalieplanen har ett genomgående fokus på åtgärder som minskar barns exponering för farliga ämnen. Förskolemiljön blir därför särskilt viktig. Stadsdelsförvaltningarna och SISAB har också fått ett särskilt uppdrag att arbeta med frågan med stöd av kemikaliecentrum.

En av inspektörerna på hälsoskyddsavdelningens enhet för offentlig miljö har projektanställts på deltid på kemikaliecentrum för att hålla ihop arbetet med kemikaliesmarta förskolor och samordna det med tillsynen på förskolor.

Aktiviteter under 2015

- En referensgrupp för kemikaliecentrums arbete med kemikaliesmart förskola har satts samman bestående av representanter för alla stadsdelsförvaltningar, utbildningsförvaltningen, SISAB och ett par fristående förskoleföretag. Syftet är att få ut information till rätt plats i verksamheterna och få feed-back om hur kemikaliecentrums stöd bör utformas för att ge bästa effekt.
- I dialog med referensgruppen har "Vägledning för kemikaliesmart förskola" tagits fram och sprids nu till kommunala och fristående förskolor i staden. Vägledningen beskriver 22 åtgärder för att minska barns exponering för farliga ämnen och innehåller en mall för handlingsplan där stadsdelarna/förskolorna kan fylla i vem som ska göra vad och när det ska vara genomfört.
- För att nå personalgrupperna på förskolorna med information om vad de ska tänka på för att minska barns exponering för farliga ämnen tas en webbutbildning fram. Den bygger på samma innehåll som den tryckta vägledningen och presenteras på ett sätt som är tänkt att stimulera diskussion i personalgruppen. Utbildningen kommer att vara klar för lansering i mars 2016.

- Halvdagsutbildningar för förskolechefer och miljöombud på förskolor har under året hållits i sex stadsdelar (Spånga-Tensta, Östermalm, Södermalm, Hässelby-Vällingby, Bromma och Enskede-Årsta-Vantör). Genom att ytterligare en stadsdel besöktes under 2014 (Rinkeby-Kista) har därmed hälften av alla stadsdelar hållit utbildningen. Ett utbildningstillfälle har hållits i samarbete med SEFIF (samarbetsorganisation för fristående förskolor) och ytterligare två tillfällen för fristående förskolor har genomförts under början på 2016.

Utbildningen syftar till att ge förskolorna stöd i arbetet att rensa ut farliga ämnen i förskolemiljön och knyter nära an till den tryckta vägledningen för kemikaliesmart förskola.

Vägledningen och utbildningarna har ökat medvetenheten i verksamheterna vilket märks i fler frågor om olika material som förekommer i förskolan och om råd inför nyanskaffning.

- Kemikaliecentrum har medverkat i alla expertgrupper i Konkurrensverkets framtagande av kriterier för Giftfri förskola och aktivt deltagit i att påverka kriteriernas utformning för att passa stadens behov. Kemikaliecentrum och upphandlare vid serviceförvaltningen har också lämnat synpunkter på kriterierna vid Konkurrensverkets "Inhämtande av externa synpunkter".

Upphandlingskriterierna är publicerade på KKV's hemsida och kommer att användas i framtida upphandlingar.

- Befintliga avtal och sortiment för förskoleprodukter har gått igenom för att identifiera mest kemikaliesmarta alternativ. Resultaten finns på www.stockholm.se/kemikaliesmartforskola
- Kemikaliecentrum tar i samarbete med SISAB fram åtgärder för att minska förekomsten av PVC som innehåller farliga ämnen (särskilt i förskolor) samt säkerställa att de gummigranulatmaterial som används i staden inte innehåller farliga ämnen (eller utgör risk för hälsa och miljö). Därför har kemikaliecentrum handlat upp konsulter för att:
 1. kartlägga ftalater i PVC-mattor i 26 st av Stockholms förskolor. Kartläggningen ska ligga till grund för åtgärder för borttagande av PVC-mattor som innehåller farliga ämnen.
 2. göra en kunskapssammanställning av kemiskt innehåll i gummigranulat och granulatinnehållande material (fallskydd och konstgräs). Kunskapssammanställningen ska ligga till grund för kravställning vid upphandling av dessa material, alternativt ge motiv till eventuella restriktioner av detta material.

- Kemikaliecentrum arbetar även med ett pilotprojekt för renovering av kemikaliesmart förskola tillsammans med SISAB och Hägersten-Liljeholmens stadsdelsförvaltning. Projektet går i första hand ut på att definiera en kvalitetssäkrad och dokumenterad process för hur de mest kemikaliesmarta materialen ska väljas. Detta kommer även att kombineras med att inredning och material som används i verksamheten går igenom innan verksamheten flyttar tillbaka in i lokalerna.
- Ett samarbete med Institutet för miljömedicin vid Karolinska institutet har inletts kring hälsorelaterad miljöövervakning inriktad på barns exponering. I ett projekt som finansieras från Naturvårdsverket provtog de under våren damm från 30 förskolor i Stockholm och urin från barn på dessa. Miljöförvaltningens inspektörer har under hösten provtagit damm från ytterligare 70 förskolor. Dammet och urinen analyseras med avseende på innehåll av hälsofarliga kemiska ämnen, t ex ftalater och bromerade flamskyddsmedel. Analys av proverna pågår.
- En metod och checklista för kontroll av förekomst av farliga ämnen i varor och material i förskolemiljön har tagits fram och använts i samband med inspektionerna då damm provtogs. Den kommer att utvärderas och i relevanta delar användas i ordinarie tillsyn.

EU-projekt

Under året genomfördes projektet Aqua-clean, ett så kallat sådd-pengar-projekt med uppgift att formulera en ansökan om ett större projekt. Det ledde fram till att en ansökan för projektet NonHazCity skickades in och beviljades medel från Interreg Baltic Sea Region i november 2015.

NonHazCity är ett samarbete mellan 18 partners från Sverige, Finland, Estland, Lettland, Litauen, Polen och Tyskland. Miljöförvaltningen är lead partner och bland övriga partners finns en till två större eller mindre kommuner per land, avloppsvattenreningsverk, några universitet, nationella och regionala myndigheter och organisationer. Från Sverige deltar Stockholms stad, Västerås stad och Sveriges lantbruksuniversitet. Projektet pågår 2016-19 och syftar till att alla inblandade städer ska minska utsläppen, användningen och exponeringen för skadliga ämnen. Detta ska uppnås genom att inblandade projektdeltagare:

- Tar fram kemikaliehandlingsplaner för exempelvis byggande, upphandling och kemikalierregister.
- Får bättre kunskap om vilka källor till skadliga ämnen som är mest relevanta att åtgärda lokalt.
- Stöttar lokala verksamheter att bli mer kemikaliesmarta.
- Genomför informationskampanjer som ökar medvetenheten om miljögifter hos befolkningen.

Under året har kemikaliecentrum medverkat i projektet Safe and Sustainable Citizen Society (SSCS) som finansierades av EU genom programmet Europe for citizens. Projektet syftade till att stärka samarbetet och erfarenhetsutbytet mellan nordiska och baltiska länder inom området kemikalier i konsumentprodukter. Kemikaliecentrums medverkan bestod i huvudsak i att bjuda in projektdeltagare till seminariet om kemikalier i byggmaterial (se s 8). I samband med seminariet berättade vi också för besökarna om vårt arbete med kemikaliesmart förskola.

EUROPEAN UNION
EUROPEAN
REGIONAL
DEVELOPMENT
FUND

Hinder och svårigheter

Kemikaliecentrums uppgift är att stödja stadens verksamheter med kunskap om kemi och toxikologi som behövs för att verksamheterna ska kunna göra de kemikaliesmarta val som föreskrivs i kemikalieplanen. Kemikaliecentrums arbete förutsätter att detta stöd efterfrågas ute i verksamheterna. Förvaltningen upplever att det stöd som kemikaliecentrum har att erbjuda skulle kunna efterfrågas mer och tidigare i olika processer. Det finns exempel på upphandlingar där kemikaliecentrums kompetens hade kunnat tas till vara tidigare och bättre för att formulera relevanta krav i upphandlingen. I flera fall saknas det en naturlig kontakt med de verksamheter som ska genomföra åtgärderna. Förvaltningen för en löpande diskussion med serviceförvaltningen om hur interaktionen kan utvecklas, men frågan gäller även andra förvaltningar och bolag. Det skall särskilt understrykas hur viktigt det är att kemikaliecentrum kan medverka redan på ett tidigt stadium i en upphandling för att på bästa sätt utnyttja den expertis som förvaltningen kan erbjuda. Det är inte tillräckligt att kemikaliecentrum ges möjlighet att i ett sent skede lämna synpunkter på ett förslag till anbudsförfrågan.

Verksamheters avtal med leverantörer sträcker sig i allmänhet över flera år vilket gör att det tar tid innan nya krav kan implementeras. Även under en löpande avtalstid finns det enligt förvaltningen möjligheter att hjälpa beställare att välja de mest kemikaliesmarta alternativen i sortimentet. Ett exempel är de listor över bästa val som kemikaliecentrum har tagit fram för produkter för förskolan. Kemikaliecentrum undersöker också möjligheten att märka ut kemikaliesmarta produkter i stadens inköpssystem Agresso tillsammans med SLK eftersom detta skulle underlätta för stadens beställare.

För att det stöd kemikaliecentrum erbjuder ska ha effekt krävs också att den vägledning som ges omsätts i praktiska åtgärder av ansvariga verksamheter. Kemikaliecentrum kan utbilda och ge råd men det tar dock tid innan verksamheten blir känd i alla delar av stadens förvaltningar och bolag. Miljöförvaltningen kommer dock oförtrutet att informera om den service som kemikaliecentrum kan ge och i den mån det behövs också bedriva uppsökande verksamhet.

En utmaning som väntas i en nära framtid är när det stadsgemensamma stödet för kemikaliehantering är på plats. Det kommer då att krävas vägledning och information från kemikaliecentrums sida för att få verksamheterna att använda systemet. Verksamheterna å sin sida behöver se över sin kemikalieanvändning och ta initiativ till att

lägga in den i systemet. När det nya registret är på plats och kan börja användas ger det utmärkta möjligheter att få en överblick över hela stadens kemikaliehantering.

Sammanfattningsvis behöver alla nämnder och styrelser i staden se över vilket ansvar de har utifrån kemikalieplanen och säkerställa att de har en organisation för att med stöd av kemikaliecentrum uppnå kommunfullmäktiges ambitioner i kemikalieplanen. Kemikaliecentrum å sin sida kommer att fortsätta att presentera sig i olika forum och bjuda in verksamheter till diskussion om hur de kan erbjuda stöd.